

הרצל אמר

בספרו החדש על חוזה המדינה, האינטלקטואל השמרן יורם חזוני לא רק נצמד למיתוסים וממחזר טיעונים, הוא גם מפרש באופן חגמתי את משנתו. "מדינה יהודית" הוא דוגמה מובהקת לאופן שבו מנוכסים הרעיונות והעבר לצרכים פוליטיים ואידיאולוגיים בהווה

אליצור בר־אשר סיגל

בספרו החדש, "מדינה יהודית: הרצל ואתגר הלאומיות", האינטלקטואל השמרן יורם חזוני מבקש להציג את תיאודור הרצל כהוגה דעות חשוב, המתווכח עם הפילוסופיה של מחבר "האמנה החברתית", הפילוסוף ואיש המאה ה-18 ז'אן ז'אק רוסו. הפרשנות של חזוני בעייתית מאוד, כלשון המעטה, אולם היא מספקת הזדמנות לשוב ולבחון לאורה את דמותו המרתקת של הרצל ואת השימוש שנעשה בה לצרכים פוליטיים.

הרצל, יליד 1860, היה מחזאי לא רע ומחזותיו היטיבו לשקף את חייו הפרטיים ואת אירועי הת־קופה. כך, למשל, במחזה "הגטו החדש" מ-1894 בא לידי ביטוי העניין ההולך וגובר של הרצל בבעיות הנוגעות לגורלם של היהודים באירופה, והדמויות שברא היו מוכרות לו היטב מהעולם היהודי של וינה (שבה גר במשך שנים) ודומות לו ולמשפחתו. כמחזאי, הגע בין האישי לפוליטי, היטיב הרצל לצייר ניואנסים בהתנהגויות של בני אדם ולאפיין את הפוליטיקה המקומית והגיא־פוליטיקה של התקופה. ואולם, הדרמה הגדולה חלה בשנות ה-30 בחייו, או עבר לשמש גם כמפיק של הפוליטיקה היהודית והפך את העולם לכמה.

בהשראת הפוליטיקה הצרפתית והניואנסים שלה, שנחשף אליהם כפריו כעיתונאי המסקר את הפולי־טיקה המקומית, הפיק הרצל ב-1897 הצגה על מדינה בהתהוות, שראשיה נפגשים בקונגרס הציוני העול־מי הראשון, שהתקיים באולם קוינו בבול שבשווייץ. בחוכמה ובתעוזה לא מעטה פעל הרצל מתוך הנחה שמשחקי הפוליטיקה הללו יכולים לקרום עור וגי־דים ולהביא לכינונה של מדינה בפועל.

כישורי ההפקה של הרצל בשנותיו האחרונות, ששילבו בין דמיון לעיצוב של המציאות, מעוררים התפעמות, אפילו הערצה. ואולם, אין בהם די כדי להפוך אותו להוגה דעות פוליטי חשוב. זו תהיה טעות לומר שהרצל היה פילוסוף, וקשה להצביע על משנה שיטתית אחידה בכתביו וביומניו. על פי רוב, בלי לכלול את "מדינת היהודים", אגרותיו ויומניו, הוא הציג רעיונות באמצעות סיפורים ומ־חוות, שבהם הדמויות מביעות בדיאלוגים עמדות, לעתים מפותחות יותר ולעתים מפותחות פחות. בכתבים אחרים ובהתנהלותו הפוליטית ירה הרצל לכל הכיוונים ונקט את העמדה הפרגמטית הנכו־נה לזמן ולמקום. אם, למשל, נצייר סקאלה שבק־צה האחד שלה ניצבת פרטיקולריות יהודית ובקצה האחר אוניברסליות כללית, יהיה קשה למקם את הרצל בנקודה יציבה עליה. אפילו בשליש האחרון בחייו, כשהיה שקוע בפעילותו הציונית, נע הרצל לאורך הסקאלה, מקוטב אחד למשנהו.

לכן, בשעה שקוראים את ספרו של חזוני מת־עוררת השאלה, כבר בפתיחה ועד העמוד האחרון,

מדוע הוא מבקש להציג את הרצל כהוגה לאומי־שמרן, בשעה שברור לכל מי שמכיר את הביוגרפיה האישית והאינטלקטואלית שלו כי תיאור כזה חו־טא למציאות. חזוני, למשל, נצמד למיתוסים שהופרכו זה מכבר וממחזר במפתיע את הטענה שעל פיה פרשת דרייפוס היתה האירוע המכונן, שהפך את עולמו של הרצל, זאת אף על פי שרכים, ובהם שלמה אבינרי, כבר הפריכו אותה אחרי שבי־חנו את יומניו המפורטים ואת כתבותיו ומאמריו מאותה התקופה.

ואולם, הבעייתיות בקריאה של חזוני באה לידי ביטוי בעיקר סביב הביקורת של הרצל על הגותו של רוסו. כדי להצדיק את המדינה, רוסו מתאר בספרו "האמנה החברתית" תהליך של היווצרותה. לדבריו, זהו תהליך המתחולל מרצונם החופשי של בני האדם, אינדיבידואלים, המגיעים יחדיו להסכמה ביניהם – כלומר, לאמנה, המאגדת אותם לקבוצה אחת, שבמ־סגרתה נבחרת הנהגה. על פי הפרשנות הרווחת, רוסו לא ראה בתהליך זה סיפור אמיתי מהעבר, אלא אמצ־עי ספרותי־רטורי להצגת יחסי הכוחות בחברה והג־דרת היחסים בין האזרחים לשלטון. במלים אחרות, הוא ראה באמנה החברתית מודל פילוסופי־תיאורי, המאפשר הצדקה נורמטיבית לשלטון.

הרצל לרוב לא התעמק בשאלות פילוסופיות מהותיות. הוא למד קצת פילוסופיה במסגרת לימודי המשפטים שלו, אולם הוא לא היה מומחה לפילוסופיה פוליטית או להיסטוריה של הרעיונות. והנה, באופן חריג, בשער האחרון של ספרו "מדינת היהודים", שי־צא לאור ב-1896, הוא בחר להתווכח עם תיאוריית האמנה החברתית של רוסו ועם סוגיות הקשורות לתו־קף המוסרי וסמכותה של ההנהגה. הרצל, בדומה לר־בים אחרים, לא עמד על טיב התיאוריה שמאחורי רעיון האמנה החברתית. הוא הסיק שאם תיאור הק־מת המדינה של רוסו מציג את הדרך הראויה היחי־דה להקמתה של מדינה, אז לשלטון יש הצדקה מו־סרית רק אם מבחינה היסטורית העם באמת התא־גד קודם לכן ובחר בו מתוך רצון חופשי. הרצל חשש שאם זו ההצדקה המוסרית היחידה לכינונה של מדי־נה, אז לא ניתן להצדיק את תוכניתו המעשית המו־צעת ב"מדינת היהודים", שבה ההנהגה קודמת למי־נויה או בחירתה על ידי העם.

הקונגרס, על פי התוכנית של הרצל, ביקש לה־קים בפועל מדינה, בלי שנבחר או קיבל אישור לכך. למעשה, היתה זו תוכנית שעל פיה ההנהגה מקבלת על עצמה את האחריות על גורלו של העם היהודי. בגלל הקושי התיאורטי הוזה נסמך הרצל על סוג אחר של אמנה להצדקת היחסים בין השלטון לנתי־ניו, שעל פיה ההנהגה ממנה את עצמה ל"גסטור", שומר, מעין אפוטרופוס, מתוך הנחה שהיהודים נו־תנים לכך הרשאה בפועל, גם בלי שנתנו את הסכ־מתם המפורשת. כלשונו של הרצל: "שעה שרכושו של אדם חסר אונים נתון בסכנה, רשאי כל אדם לבוא להצילו. זהו ה'גסטור', מנהלם של עסקי זרים.

אין לו שום ייפוי כוח, כלומר שום ייפוי כוח מי־די אדם. ייפוי כוחו בא לו מכורח עליון". עוד כתב: "המדינה קמה מתוך מלחמת הקיום של העם. במ־לחמה זו לא ניתן להשיג תחילה בדרך המקובלת ייפוי כוח תקין... על כן חובש הגסטור בפשטות את הכובע והולך בראש". הרצל מציע אפוא להשת־מש בחוק מתחום המשפט הפרטי ולהעבירו לתחום המשפט החוקתי: כשם שהיחיד יכול למנות עצמו כגסטור כדי לעזור לרעהו בשעת צרה, כך הגסטור נחלץ להצלת בני עמו בשעה שאין ביכולתם לה־נהיג את עצמם וכך מתקבעת סמכותו.

האם הרצל מתגלה כאן כהוגה דעות מקו־רי? התשובה שלילית. הרצל שאב השראה מגי־שה פילוסופית צרפתית, שהיתה מקובלת במקום ובזמן שבהם ניסח את תוכניתו למדינת היהודים. רעיונות אלה נוסחו על ידי לאון בורוז'ואה, שהיה ראש ממשלת צרפת לזמן קצר בין נובמבר 1895 לאפריל 1896. הרצל, למעשה, הלך בעקבותיו, גם בעניין הוזה וגם בתחומים אחרים (בהם המשנה הכ־לכלית ה"סולידרית" שהציע בכמה מקומות).

הסעיף שבו הרצל מתווכח עם רוסו עומד במר־כו ספרו של חזוני. רוסו טוען באמנה שכל בני האדם שווים כיחידים, עוד לפני היווצרותו של עם, בעוד שהטיעון של הרצל כולל את מושג העם כבר ברא־שית התהליך. בעולם הדיכוטומי־פשטני של חזוני, מא־חר שרוסו נשען על הנחה אוניברסלית, מרגע שהר־צל מתווכח עמו ומניח שיש עם הקודם לשלטון, הרי שוזה סימן שהרצל היה נגד רעיונות ליברליים־אוני־ברסליים. חזוני אפילו לוקח את זה צעד אחד קדימה: כל מי שמאמין באוניברסליות נוסח רוסו הוא בהכרח גם בעד איחוד אימפריאליסטי של האנושות – וזה כמובן כבר חיבור קונספטואלי רופף למדי.

טיעונים אלה קלושים שכן הוויכוח של הר־צל עם רוסו הוא נקודתי. הוא נוגע לשאלת הצ־דקת השלטון ולשאלת תזמון הקשר המשפטי בין העם למנהיגיו. הלאומיות של הרצל ממלאת תפקיד

סוגה: עיון

קהל יעד: קוראי הגות שמרנית

מדף: ליד "הרצל" של עמוס אילון ו"הרצל" של שלמה אבינרי
לסיכום: קריאה מניפולטיבית ורשלנית בכתביו של אבי הציונות המדינית

מדינה יהודית: הרצל ואתגר הלאומיות

יורם חזוני

עורך אחראי: צור ארליך.
הוצאת סלע מאיר, 222 עמודים, 94 שקלים

האסונות של נינה

המשך מעמוד 62

שמעבירות ביניהן מידעים "חשובים" ומחפִי־צים? האם כל המציאות היא בצבעי שחור־לבן חד־ממדיים? מה זה הפלקט הזה?

הדיבור הפנימי שמנתח את עצמו בספר מתא־פיין ב"דבר על", במקום "לתאר את". לדוגמה, "יתמות לא תלויה בחייהם או במותם של ההורים. אפילו הכעס עליהם היה פגום, כי אי אפשר להטיח באיננו וכשאין על מה לעמוד, נדב שם לי קרקע מתחת לרגליים". זה לא שהנאמר במשפט שגוי או אינו אמת. נכון, אדם יכול להישמט על ידי הורים חיים, לחוש יתמות גם כאשר הוריו בחיים. אין ספק. אבל גיבור שמדבר את עצמו לפרקים כמו צי־טוט מספר של דונלד ויניקוט... נינה כגיבורה אינה אמורה להישמע כסיכום סמינריוני של מאמר בפי־סיכולוגיה, אלא אמורה להיות דמות שחשים כי די־בורה הפנימי אמין. אמין לה עצמה, כדמות.

דרמה של דור שלם

וכל זה מצער ומכעיס. מדוע? מפני שעצם ההח־לטה לכתוב ספר על ההווה ראוייה להערכה; מפני שהרצון להתמודד עם תיאור החברה שבה אנו חיים הוא מעשה שחורג מהעיסוק בעצמי; מפני שאמירה חברתית ודאי חשובה והכרחית ליוצר, כל יוצר, בין שבעקיפין או במישרין. וכן ראוי להערכה הניסיון לשקף את פני החברה בתקופה הנוכחית — דווקא בשל כך היה ראוי מצד הכותבת להשקיע יותר מח־שבה ועבודה במלאכת הכתיבה כדי ליצור יצירה שאינה רק מפמפלט שטחי, אלא כזאת שמנכיחה את המציאות מעבר לייצוגיה.

הרי כל החומרים שבהם משתמשת הכותבת אינם המצאה. המציאות, כפי שעולה מגל המחאות השוטף את הארץ בחודשים האחרונים, מציפה את מארג האי־שוויון, העוולות, חוסר הצדק החברתי, ההפקרה של אוכלוסיות ומגורים שלמים, פערי המעמדות וחוסר ההיתכנות של עתיד ראוי לקיום מכבד ושפוי של דור צעיר, שאיש אינו סופר אותו. וכאן באמת היתה לסופרת הזדמנות אמיתית לתאר את הדרמה של דור שלם של צעירים, שאין לו בנ־מצא אופק של עתיד מכבד בארץ הזאת.

נכון, הגיבורה היא שליחה. כמו דור שלם של צעירים שחי את הרגע, בלי לחשוב על העתיד, כי לעולם לא יגיע לדירה ואולי לא יקים משפחה. זה דור שמתקיים מעבודות מזדמנות, מוציא את המ־שכורת על הכאן ועכשיו, שורד מיום ליום. כל החור־מרים כמו נמצאו שם כדי לכתוב רומן רב־שכבות, אבל התוצאה פוספסה ונהפכה לפלקט.

העיסוק ברומן בשיקוף הווה תמיד יציף את העובדה שהכל בסופו של יום הוא נגזרת של הפור־ליטי — אלא שהוא לא רק פוליטי, וההווה הזה אינו יכול להיכתב ככרוה פוליטית. דווקא מפני שאיש מאיתנו אינו חי בוואקום, אלא אנו חלק ממארג אנושי חברתי בכל מקום שאנו נמצאים בו. וליוצר יש תפקיד מעצם היות יוצר. עצם מעשה היצירה יוצר שיקוף מציאות, ומבראשית — עצם הבחי־רות שלו כיוצר. אבל יד האמן דורשת ממנו, כאמן, ליצור יצירה בעלת רבדים, בשר, עומק, שיקופים והיפוכים, שאינם אך ורק אג־נדה. צדקנות אינה מייצרת אמנות טובה. כישרון לספר סיפור אמין יוצר קודם כל ספרות. וכדי שהיא תהיה גם ספ־רות טובה באמת, היא דורשת מהסופר להיות בעל מלאכה. אג־נדה זו או אחרת אינה פטולה, אך הצג־תה נוקטת לכתיבה משובחת.

איתן גלס

**פסל הרצל שיצר
אורי ליפשיץ במחלף
הסירה בהרצליה.
מחזאי שנהפך למפיק
של הפוליטיקה
היהודית** צילום: תומר
אפלבוום

להעניק חשיבות מוסרית עליונה לכוונתו המקורית של הרצל (הוא לא היחיד שעושה זאת. גם מימין וגם משמאל מנסים את הגותו), ולטעמו, אם כוונתו המקורית היתה רחוקה מהמחשבה הליברלית, או גם הציונות ומדינת ישראל צריכות להתרחק ממנה ולהתקרב לעמדת "חוזה המדינה".

חווני טוען שכחברה בישראל אנחנו נדרשים להכריע עתה במענה על השאלה: "האם לזנוח את האדיאלים הפוליטיים של אבותינו או לשוב אליהם", ולכן, "אם אנו מעוניינים לקבל החלטה נבונה, עלינו להכיר את סיפורו של בנימין זאב הר־צל, ואת משנתו המדינית אשר צמחה מתוך סי־פור זה". ואולם, חוני אינו מתאר בפני הקוראים מהי המסורת היהודית, הייחודית והפרטיקולרית, שאמורה לשמש תשתית רעיונית ומוסרית למדינת ישראל. על פי חוני, לצד משנתו של הרצל, הכל צריך להישען על הרעיונות הנשגבים של המק־רא (שכמובן אינם מנוסחים במפורש במקרא, אלא נתונים לפרשנות ודרשנות), אולם לא ברור למי ניתנה הזכות או הסמכות לקבוע אילו פרקים וער־כים במקרא מייצגים את המסורת היהודית.

למען האמת, מלבד הישענות על כך ש"הרצל אמר", כלומר, מלבד המחויבות הפרשנית השמרנית לדברי הרצל, הטעון המרכזי של חוני בספר הנוגע להצדקת העמדה הלאומית־שמרנית נשען על "שיח של מנצחים": מפלגות לאומיות מהימין הולכות וצוברות פופולריות ומנצחות בבחירות במדינות רבות, בריטניה עוזבת את האיחוד האירופי, דונלד טראמפ (עד הבחירות האחרונות — הספר פורסם לפני ניצחונו של ג'ו ביידן) הרים תרומה ל"החזרת אמריקה לגדולתה", וחוק הלאום עבר בישראל. העולם נהפך לימני ומאס בשמאל, וזו ההוכחה לצי־דקת הדרך של השמרנות ולכישלון הליברליזם. כך, ויכוח עקרוני וחשוב כל כך מתבסס על טיעונים של יחסי כוחות, מנצחים ומפסידים, המצטרפים לק־ריאה הרשלנית והמניפולטיבית של הרצל. ■

מרכזי בהקשרים אחרים, אולם כאן אזכור "העם" כלל אינו נוגע להקשר הלאומי היהודי ההיסטורי הפרטיקולרי, אלא לשאלה מה קודם למה — האם העם בוחר את ההנהגה או ההנהגה באה להציל את העם — כחלק מתוך שיח פילוסופי שנדרש לדון ברעיון האמנה של רוסו. דווקא בהקשר הזה, הוי־קה של הרצל להגות הצרפתית חשובה. כפי שתיאר זאת כבר בורוזאה, היסוד לכל חברה אינו "עם", אלא אינדיבידואלים חופשיים, כלומר — בני אדם הכורמים ביניהם ברית מתוך רצון חופשי. רוסו סבר שבמעבר מהמצב הטבעי למצב האזרחי נוצר "אני קיבוצי" שרצונו הוא "הרצון הכללי" ולא סך הרצונות של בני האדם. בשונה ממנו, התיאוריה של בורוזאה והרצל נשענת על עמדה ליברלית מור־בהקת, ועל פיה ביסוד המדינה עומדים יחידים ולא העם או כל קולקטיב אחת. היא משתלבת היטב עם דבריו של הרצל על מקומו וזכויותיו של היחיד בח־ברה ובמדינה. כלומר, הרצל נטוע עמוק בתוך מח־שבה ליברלית מובהקת. עמדתו ליברלית יותר מזו של רוסו והפוכה לחלוטין לדמות שמוצגת בספ־רו של חוני.

לעתים נדירות, חוני מודה בקושי להציג את הרצל כמי שמתנגד לליברליזם. כך, למשל, הוא מודע לכך שבספרו "אלטנוילנד", שיצא לאור ב-1902, מתאר הרצל את הערכים בארץ ישראל כאזרחים שווים במ־דינה. חוני קובע שספר זה הוא לא יותר מאשר "חוון אוטופי", שהרצל כלל לא התכוון אליו או רצה לממשו, זאת אף שהרצל כתב ברומן ש"אם תרצו אין זו אג־דה" ואף הספר, כפי שהרצל כתב לעצמו ולאחרים, לא נועד לתאר את אחרית הימים, אלא נוגע בהווה, ככאן ובעכשיו.

הקריאה של חוני היא פונקציונלית. היא דומה לאופן שבו מפרשים שמרנים אמריקאים רבים את כתביהם של "האבות המייסדים" של ארצות הברית, ועל פיו יש לקרוא את החוקה האמריקאית בהתאם לכוונות ולקו האידיאולוגי של מנסחיה. חוני מבקש

האסונות של נינה

המשך מעמוד 64

כנפיים עצומות", הסיפור הקצר הריאליסטי־מא־גי של גבריאל גרסיה מארקס. דרוש, אם כן, בעל מלאכה ממזרי המודע לכך שמאחורי כל אמת תמיד מסתתרת עוד אמת, ושכדי לצוד הווה בכתיבה יש צורך לשבור מחדש את המציאות השכורה למקט־עים מעצם מהותה, בשביל לאחות אותה באופן רב־שכבות וסתירות.

ברומן השני שלה, "הנוסעת האחרונה", טל ניצן מנסה לשקף נאמנה את ההווה, את ה"כאן ועכשיו" הישראלי. לאחר שסיימתי לקרוא אותו קראתי שתי ביקורות עליו. באחת מהן, של דור בביוף באתר "מא־קו" (9.2.2020), נכתב ש"המותחן החדש של ניצן מצ־דיק את היותה אחת מהדמויות המכובדות ביותר בעור־לם הספרות העברית. תוך תנועה בין סיפור נעורים בעבר ועלילה דרמטית בהווה, הספר נעשה קולנועי באסתטיקה שלו וכזה שאי אפשר להוריד מהידיים". ברכה בן שמאי כתבה ב"קום תרבות" (27.2.2020) שהספר "חושף את רוז תקופת דור ה-Y או ה-Z, ומ־ציג אותם בפני החברה במערומי נפשם".

ניצן היא מתרגמת מוערכת ומשוררת שחלק משי־ריה אני אוהב, וכן, היא אחת מהדמויות המכובדות ביותר בעולם הספרות המקומי. אבל בספר הנוכחי אין כל עדות להיותה סופרת שמצליחה לצוד את ההווה מבלי ליפול לקלישאות שלו. זהו ספר פלקטי, לא בוגר, שיש תחושה שנכתב כטיוטה ראשונה לרומן, מבלי שנכתבו אחריה טיוטה שנייה, שלישית ורבי־עית, ואולי מבלי שעורך או עורכת יהיו אמיצים דיים להתמודד מול מכובדותה של הכותבת ולדרוש ממנה לראות באמת — לא את המציאות, אלא את כתב היד. לא נלקח כאן מרחק מן הבד, לא נפקחו העיניים לה־ביט בתוצאה ולבחון אותה בביקורת עצמית נדרשת.

מערכת לבוש מוכנה מראש

גיבורת הספר היא נינה סימון בנבנישת, צעירה תל־אביבית בשנות ה-20 לחייה, בת להורים גרו־שים. היא עבדה במסעדה שנסגרה, כמו רבות מה־מסעדות בעיר, ואחר כך מצאה עבודה כשליחה על אופניים במשרד של כריש נדל"ן מצפון העיר המח־זיק בנכסים רבים בדרומה, שהוא משכיר אותם למה־גרי עבודה הגרים בצפיפות, ומבריה הון ור למדינות מזרח אירופה. הגיבורה גדלה תוך הונחה רגשית של הוריה, שהיו עסוקים בחייהם ולא ראו אותה, וכיאה לצעירה תל־אביבית משכונת פלורנטינ, היא משור־טטת כבעלת יצר הרס עצמי מודע לעצמן.

הפרייזמה לתיאור ההווה ברומן הזה, מבלי לע־שות ספוילרים, היא סיפור שכל ייצוגי מרכיביו כמו נלקחו מתוך תחקירים ופרסומים של ארגו־נים הלוחמים בעוולות חברתיות. בהתאמה, זירות ההתרחשות הן דרום תל אביב וכן זירות אורבניות מתפוררות במזרח אירופה.

נינה היא דמות שכמו נגורה מתוך פוסטר של מפגינת מחאה. דמויות נוספות בעלילה הן צעירה ממוצא אתיופי, שגם שמה נינה, היא באה מהפרי־פריה, כמובן, ונדמה כי נכפתה עליה דמות ייצוגית של "אתיופית"; כריש הנדל"ן ששמו מוריץ ומזכ־רתו; בעלי מכוני ליווי, בן שמעון ושאלוב, שמו־צגים כסוחרי נשים סטריאוטיפיים; בלש משטרה, שכמובן ייקרא לוגסי; ואלמנה קשישה ותרבותית מהצפון הישן של תל אביב, ששמה ציפורה ילין ומובן שהיא מאוינה לשוברט. האם אין לוגסים במ־שטרה? יש, בוודאי, כשם שיש גואטות. האם אין ציפורה ילין במקום כלשהו בצפון תל אביב? ודאי שיש, כשם שיש גם ציפורות אחרות המאוינות

הנוסעת האחרונה

טל ניצן

עורכי הסדרה: משה רון, יובל שמעוני, דבורה נגבי ומאיה פלדמן. הוצאת עם עובד, 216 עמודים, 82 שקלים

סוגה: פרוזה

קהל יעד: קוראי ספרות ישראלית עכשווית

מדף: לצד הרומן

הקודם של ניצן, "אֶת כל הילדים בעולם"

ליסיכום: ספר פלקטי, לא בוגר, שיש תחושה שנכתב כטיוטה לרומן

לשוברט. וכן, יש סוחרי נשים עם שם בוכרי, קווק־זי, עיראקי, אבל גם פולני וגם נמצא אחד ששמו אפשטיין. אין זו התחסדות. כן, פגשנו מכל אלה. וגם זה אינו העיקר, גם לא הניסיון העבש לתאר את המרחב האורבני כרפליקה על רפליקה שכ־בר איבדה מזמן את קווי המתאר שלה מרוב הסכ־מה כללית ריקה מתוכן אמיתי, שעל פיה המרחב האורבני שוב מנוכר. שוב מדובר במרחב עקר של תל־אביביות של ברים, ויונים, גברים ללילה אחה, בתוספת מתבקשת של החפצה, גועל וחרטה מה־תמסרות הגוף שהנפש מבקשת לשכות. שוב קש־רים בין גברים לנשים מוצגים באופן חד־ממדי, כמו לעולם ייצאו הגברים ממאדים והנשים מנוגה. וכל הפמפלט הצדקני הזה מולבש בכוח על הדמויות כמו מערכת לבוש מוכנה מראש, ללא כל הפתעה אינטליגנטית שאוחזת מורכבות קיומית.

סיכום סמינריוני

"הנוסעת האחרונה" סובל ממאמץ מיוזע ליצור עלילת מותחן שאינה מגרה את הקורא להסתק־רן באמת מה יקרה בהמשך. לא, העלילה אינה מר־תקת, הפרשייה אינה תופסת את הקורא בגרונו. זה עשוי מאוד, עשוי מדי. התפרים גלויים וגסים, השלד רעוע. הסוף כמו יצא מסרט הוליוודי שבו כשהטובים ינצחו, הרעים יפסידו. זה נראה דביק ומביך; אפילו בספרים לבני נוער כבר דילגו על סו־פים "מנצחים" כאלה.

והכלים ליצירת המתח כה ספורים ולא מפות־חים. אותו טריק חוזר שוב ושוב: שתילת הטרמה דרמטית מוגזמת. "אולי הטלפון בכלל היה ביד שלי ולא בכיס. את התנועה המהירה והמקרית, זו שהפ־כה לי את כל החיים — ולא רק לי — אני לא באמת זוכרת"; "חצי שעה אחר כך התברר שזה היה מזל גדול"; "כשאני חושבת היום על מה אני הכי מצט־ערת, זה הרגע. מרגע שנלקח ממני הטלפון, האסון התחיל להתגלגל". אבל יש עוד טריקים בסל הט־ריקים הספרותיים, ממזריים ופחות גסים ושקופים מהטריק היחיד הזה שחוזר על עצמו בלי הכרה.

יש כאן גם משלכי שפה לא אמינים, למשל כש־נינה מעידה על עצמה: "הייתי טרף קל להיטרף, להסכין עם זיונים צחיחים של דקה וחצי, משטחים

קשים, בעילה בעמידה, הרבה דברים שהזיכרון לא מסוגל להכיל והנשמה הקיאה". להסכין? באמת? הרי הגיבורה מדברת בגוף ראשון בשפה יום־יומית עכשווית והספרות שהיא קוראת על פי עדותה לא בדיוק "מסכינה" עם הכלת הפועל "להסכין". היא מספרת על הזיונים שלה, או למה שלא תגיד על עצמה שהזדיינה? ולמה "בעילה"?

ויש בספר גם בחירות רעועות מתי לשוב חו־רה אל עיסוק בדמות — שהן למעשה השהיות על־י לה שכאשר הן נעשות בעורמה, הקורא כלל אינו שם לב שאלה השהיות. "ואחרי הנחיתה, בשירותים בקצה הטרמינל, ניגשה אליי בחורה אתיופית רוונת שנראתה לי כמו עובדת ניקיון וכיקשה בכיישנות לעשות שיחה מהטלפון שלי", מספרת נינה, וב־תיאור הזה לא רק החזרה המאולצת אל דמות, לאחר השהיית עלילה שקדמה לה, אינה אמינה. ה"אתיופית" היא כמובן רוז, כמובן ביישנית, כמו־כן אינה יודעת לדבר, כמובן אינה יודעת לעמוד על שלה. היא נבוכה לבקש, כאילו הרגע ירדה מהמ־טוס של "מבצע משה". כמה הייצוג הזה יכול להיות דל ולא נשען על כלום? כמה רחוק ומנותק מהמ־ציאות הציור הזה, הסטיגמטי ללא אחיזה? וכמה הוא שונה מכל סטיגמה גזענית אחרת כמו "תל־אביבי לבן אשכנזי מתנשא פריבילגיז" או "ערס"?

אי אפשר גם להאמין לדיאלוגים ברומן. "באחד הימים ההם, כשחיכיתי לרמזור ירוק באבן גבירול, חיך אלי בחור שעמד לידי ואמר לי 'היי'. הסתכ־לתי בו. מוצק, שזוף, קירח, זקן קצר, לא מוכר. את לא מזהה...! 'לא' אמרתי. 'נינה, לא?' 'נכון'. החיוך שלו התרחב. 'את לא זוכרת? העמסתי אותך פעם בשירותים שלי...!'. האם אין החפצה של נשים על ידי גברים? יש. האם כל הגברים מחפצים? בואו נלך לקצה — ברור. כל הגברים מחפצים. נגיד שזו היתה שיחת גברים המדברים ביניהם ואומרים זה לזה: "העמסתי אותה". אבל ככה ברמזור, שמישהו יגיד "העמסתי איתך" למישהי ששכב עמה בהסכ־מה? למה לו?

וכהערה צדדית: האם נשים אינן מחפצות? האם אין קבוצות של נשים ברשתות חברתיות, במשרדים, בשיחות חברות, בקבוצות וואטסאפ

המשך בעמוד 61

האסונות של נינה

איתן גלס

וכשאין מדובר בגעגוע לרגע הנחווה עצמו, בעור־נג, האתגר גדול יותר. לבקר את החברה שבה אתה חי בלי לזייף, לטרחן, להיות צדקני או מעושה, תוך כדי החזקת אמת על־זמנית, אנושית, שליכתה חור־רגת מנקודת הזמן של הסיפור — זו מלאכה שנדר־רשים לה עיניים ביקורתיות של הכותב עצמו על פרי מלאכתו וכישרון כתיבה של מי שיודע היטב את אותה הליכת לולייני על חבל ללא רשת ביט־חון, בלי ליפול לסד שמזמנים הייצוגים בהווה. זה כמו לדוג את הדג בעזרת פיתיון שהינו הוא עצמו. ולשם כך דרוש סופר. הדבר תקף לכל סוגה — בין שאלה הדודן פונס והפסנתרן שמוקה של אונו־רה דה בלוק בפריז התאוותנית, החומרנית ושטופת הבצע והחזירות ברומן הריאליסטי "הדודן פונס" ובין שזה המלאך הקשיש ב"איש וקן מאוד עם

המשך בעמוד 62

כתיבה על ההווה היא משימה לא פשוטה. כותבים לא מעטים בוחרים לכתוב על הע־בר או לברוא מציאות עתידנית מתוך קושי מוכן להתמודד עם תיאור המציאות בהווה. אותו מרחק הכרחי מהבה, שנדרש מיוצר מטבעה של מלאכת הכתיבה, קשה שבעתיים כשהכותב מב־קש לשרטט את פניהן של חברה ומציאות חיים הנחווה ומתוארות בזמן כתיבתן. הקשיים רבים: פרספקטיבה, משלב הלשון, שימוש בסלנג חמק־מק ומשתנה תדיר, בניית דמויות שיחזיקו מעבר להיותן ייצוג זמני, מידת האוטנטיות של תיאור המרחב ביחס למרחב עצמו. הדבר דומה לסועד המדמיין בזמן אכילתו את אותה המנה שהוא אוכל.

גיבורת הרומן השני של טל ניצן היא צעירה מדרום תל אביב שנקלעת לפרשה אפלה ומסועפת. אלא שהמחברת התקשתה להטעין את העלילה במתח, לבסס דמויות משכנעות וליצור שפה אמינה. זהו ספר צדקני שאינו מצליח להעניק ייצוג הולם לסוגיות החברתיות החשובות שהוא מבקש להעלות

בתצלום: גרפיטי בשכונת פלורנטיין בתל אביב, 2017 (המצולמת אינה קשורה לביקורת). העיר מתוארת כמרחב עקר של זיונים וברים צילום: מוטי מילרוד